

Конча В. В.,*аспірант відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3905-6292>*

ВІД СПОЖИВАННЯ ДО ВІДТВОРЕННЯ: КРИМІНОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПЕРЕТВОРЕННЯ РЕЦИПІЄНТІВ РОСІЙСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА АКТИВНИХ СУБ'ЄКТІВ ВИПРАВДОВУВАННЯ, ВИЗНАННЯ ПРАВОМІРНОЮ, ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ГЛОРИФІКАЦІЇ ЇЇ УЧАСНИКІВ (СТ. 436² КК УКРАЇНИ)

Анотація. Статтю присвячено кримінологічному дослідженню механізмів трансформації пасивних споживачів російської пропаганди в активних суб'єктів злочинної діяльності, передбаченої ст. 436² КК України. У статті автор виділяє два типи правопорушників: осіб з низькою медіаграмотністю, які свідомо споживають антиукраїнський контент через заборонені соцмережі, та громадян, які несвідомо поширюють замасковані під критику влади пропагандистські наративи. У статті розроблено кримінологічні портрети обох типів осіб та визначено їх психологічні особливості. Обґрунтовано диференційований підхід до запобігання таким кримінальним правопорушенням: технічне блокування та ресоціалізація для першого типу, превентивна освіта для другого.

Ключові слова: російська пропаганда, інформаційна агресія, кримінальне правопорушення, медіаграмотність, запобігання виправдовуванню збройної агресії, інформаційна безпека.

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та набула повномасштабного характеру 24 лютого 2022 року, супроводжується масштабною інформаційною війною, спрямованою на легітимізацію воєнних кримінальних правопорушень та формування лояльного до агресора суспільного середовища. Одним із найбільш небезпечних проявів такої інформаційної агресії є систематичне поширення пропагандистського контенту, що виправдовує, визнає правомірною, заперечує збройну агресію РФ проти України або глорифікує її учасників. У зв'язку з цим, особливу кримінологічну значущість становить дослідження феномену трансформації пасивних споживачів російської пропаганди на активних суб'єктів злочинної діяльності, передбаченої ст. 436² Кримінального кодексу України. Цей процес характеризується поступовою психологічною еволюцією особи від початкового сприйняття дезінформаційних наративів до їх активного відтворення та поширення, що в кінцевому результаті призводить до вчинення конкретних кримінальних правопорушень. Таким чином, кримінологічне дослідження механізмів такого перетворення є нагальною науковою та практичною потребою, що обумовлює актуальність обраної проблематики та необхідність її поглибленого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інформаційного впливу та пропагандистської діяльності у контексті сучасних воєнних конфліктів привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, проте механізми трансформації пасивних реципієнтів пропаганди в активних суб'єктів злочинної діяльності залишаються недостатньо дослідженими. Так, Батиргарєєва В.С. окремі свої роботи присвятила кримінологічному аналізу діджиталізації інформаційної агресії [1] та запобігання глорифікації ворога [2]. Своєю чергою Рєпіна Ю. С. проаналізувала некритичне сприйняття інформації як загрозу національній безпеці в умовах воєнного стану [3]; а Польовий Т. Є. та Юськів Х. В. ще до повномасштабного вторгнення здійснили цінне дослідження в контексті російської пропаганди як інструменту «гібридної агресії» на прикладі республіки Білорусь [4]. Серед зарубіжних досліджень варто виділити роботи Braddock K., який вивчав процеси радикалізації через онлайн-платформи, зосередившись на терористичному контенті [5]. Зейтзофф Т. аналізував можливості соціальних мереж в питанні вимірювання динаміки військових конфліктів, проте не акцентував увагу на індивідуальних кримінологічних аспектах цього процесу [6]. Таким чином, попередні дослідження, попри на свою цінність у розкритті окремих аспектів інформаційної агресії, не містять комплексного кримінологічного аналізу механізмів перетворення реципієнтів російської пропаганди на активних суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України. Залишаються невизначеними механізми цього процесу, кримінологічний портрет правопорушника, заходи запобігання його поширенню, а також специфічні фактори ризику, що сприяють переходу від пасивного сприйняття до активної трансляції злочинного контенту.

Постановка завдання. Метою статті є проведення комплексного кримінологічного дослідження механізмів та закономірностей перетворення пасивних споживачів російської пропаганди на активних суб'єктів злочинної діяльності, передбаченої ст. 436² КК України. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати процес трансформації реципієнтів пропагандистського контенту в активних його поширювачів; визначити детермінанти цієї трансформації; розро-

бити кримінологічний портрет осіб, схильних до такого переходу, та запропонувати науково обґрунтовані заходи запобігання таким кримінальним правопорушенням.

Виклад основного матеріалу. Російська агресія, яка розпочалась у лютому 2014 року, викликала усвідомлення того, що вплив на населення України, а також власних громадян та світову спільноту за допомогою інформаційних ресурсів є складовою гібридної війни, яку РФ розпочала задовго до реальних військових дій в Україні. На жаль, занадто пізно ми зрозуміли, що навіть дитячі мультиплікаційні фільми дитинства були лише одним із підступних засобів у добре спланованому і жахливому за масштабами та цинізмом плані влади РФ з дискредитації державності України не тільки перед всім світом, але і перед українцями [3, с. 180-181].

Як справедливо вказується у Стратегії інформаційної безпеки від 28 грудня 2021 року, деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України застосовуються державою-агресором з метою підризу стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Водночас ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України [7].

Відтак, можна говорити про декілька шляхів поширення деструктивного інформаційного впливу РФ на громадян України:

1. Проведення інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ІПСО) у різних соціальних мережах, навіть тих, діяльність яких в Україні заблокована. Так, російська сторона використовує різноманітні методи та технології таких операцій, спрямовані на маніпуляцію думками, перекознення фактів, створення фейкових новин та поширення пропагандистської інформації з метою впливу на українське суспільство та міжнародне сприйняття конфлікту [8, с. 227]. При цьому парадоксальним є саме те, що більшість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436² КК України вчиняються з використанням російських соціальних мереж (заборонених на території України), шляхом здійснення репостів проросійських публікацій з метою їх поширення. В цьому випадку особа свідомо продовжує користуватися ними, розуміючи соціальне коло користувачів таких соцмереж та те, що саме там переважають російські пропагандистські наративи, які виправдовують, визнають правомірною, заперечують збройну агресію РФ проти України або глорифікують її учасників.

Виходить, що особа цілеспрямовано шукає таку інформацію, використовуючи VPN-сервіси та інші технічні засоби для обходу блокувань, що свідчить про сформовану потребу, як мінімум в споживанні – як максимум, у поширенні антиукраїнського контенту, а також про усвідомлене бажання долучитися до інформаційної війни проти власної держави. Вбачається, що такі особи бажать бути не просто реципієнтами, а активними суб'єктами російської пропаганди, про що свідчить характер їх онлайн-активності.

2. Більш складним механізмом за своєю суттю для поширення російських наративів серед населення України є техніки «false flag» операцій [9], коли антиукраїнський контент маскується під критику окремих недоліків державного управління або соціальних проблем. Така тактика агресора виявляється особливо ефективною, оскільки українські громадяни, стикаючись з об'єктивними труднощами воєнного часу, сприймають

подібні меседжі як правдиву інформацію від начебто «співвітчизників», які переймаються долею країни. Небезпека полягає в тому, що під виглядом обговорення реальних проблем, агресор впроваджує деструктивні наративи, які підривають довіру до державних інституцій та поглиблюють суспільні розбіжності.

Видається, що ці два способи поширення деструктивного інформаційного впливу РФ на громадян України є кардинально різними за своєю природою та механізмами дії. Якщо у першому випадку особа свідомо шукає інформаційний простір, в якому цілком нормальним є поширення проросійських наративів та антиукраїнського контенту, то у другому випадку російські пропагандистські меседжі навмисно маскуються під патріотичну турботу за Україну та критику реальних соціальних проблем. Така різниця у підходах дозволяє агресору охопити як осіб з уже сформованими проросійськими переконаннями, так і лояльних до України громадян, які можуть бути введені в оману щодо дійсності отриманої ними інформації.

Відтак, вбачається, що обидва механізми перетворення реципієнтів російської пропаганди на активних суб'єктів виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників (ст. 436² КК України) є поширеними на практиці, проте цільова аудиторія їх впливу відрізняється.

Кримінологічний аналіз судової практики свідчить про те, що переважна більшість обвинувальних вироків пов'язана саме з вчиненням кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 436² КК України (виготовлення, поширення матеріалів, у яких міститься виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України), що вчиняється через заборонені соціальні мережі (61,8 % таких дій відбувалися у мережі «Однокласники» [10, с. 221]).

Морально-психологічний портрет особи, яка вчиняє досліджуване кримінальне правопорушення характеризується такими ознаками: правопорушник має критично низький рівень медіаграмотності, схильність до некритичного сприйняття дезінформації та певну інформаційну ізоляваність, що робить його вразливим до маніпулятивного впливу ворожої пропаганди. Психологічний профіль такої особи включає інтелектуальну пасивність, відсутність сформованих власних поглядів та потребу в самоствердженні через приналежність до альтернативного інформаційного простору, що часто компенсує соціальну незатребуваність або життєві негаразди. Крім того, характерною особливістю є швидка зміна позицій після притягнення такої особи до кримінальної відповідальності (більшість вироків містять угоду про визнання винуватості), що свідчить про поверховість переконань та їх ситуативний характер, а не про глибоку ідеологічну мотивацію.

Тут варто погодитись з Батиргарєвою В. С., яка вказує, що практика укладення угод про визнання винуватості, не секрет, змушує людину міркувати, приховувати свої дійсні думки, при цьому не проходячи стадію глибокого розуміння вчиненого та катарсису [2, с. 207].

Інший кримінологічний портрет можна змалювати з людини, яка не розпізнавши маніпулятивну природу антиукраїнських повідомлень, починає їх поширювати у своєму інформаційному середовищі, тим самим породжуючи ефект «снігової кулі», коли токсичні наративи набувають видимості народної думки та легітимності через масове поширення самими українцями.

Цей тип характеризується відносно високим рівнем позитивної соціальної активності, але при цьому недостатньою критичністю мислення щодо джерел інформації та їх достовірності. Такі особи зазвичай мають добрі наміри та щиро переймаються проблемами країни, що робить їх особливо вразливими до маніпулятивних технік «false flag» операцій. Відтак, схильність до імпульсивного поширення інформації без її верифікації та високий рівень довіри до контенту, який зовні відповідає їхнім проукраїнським переконанням призводить до загрози несвідомого перетворення на активного суб'єкта поширення російської пропаганди, що, в тому числі, може проявитися й у виправдовуванні, визнанні правомірною, запереченні збройної агресії РФ проти України та глорифікації її учасників.

Виявлення двох кардинально різних типів осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, передбачені ст. 436² КК України, обумовлює необхідність застосування диференційованих підходів до їх запобігання. У випадку, коли йдеться про осіб, які свідомо шукають та поширюють російську пропаганду через заборонені соціальні мережі, ефективними можуть бути як заходи ресоціалізації, спрямовані на формування критичного мислення та медіаграмотності, так і заходи, спрямовані на посилення технічних засобів блокування доступу до заборонених ресурсів та VPN-сервісів (викорінення джерела споживання проросійських наративів). Такі заходи запобігання є ефективним, з огляду на встановлену поверховість ідеологічних переконань цієї категорії осіб, необхідність спрямувати їх інформаційну активність в правильне русло.

Водночас для осіб другого типу (несвідомі жертви маніпуляцій російської пропаганди) необхідні кардинально інші підходи: навчання громадян методам розпізнавання маніпулятивних технік та верифікації інформації; створення доступних та зрозумілих ресурсів для швидкої перевірки фактів (як, наприклад, фактчек-бот «Перевірка»); проведення інформаційних кампаній щодо способів та ознак російських пропагандистських операцій тощо.

Вбачається, що ключовою відмінністю у підходах є те, що для першого типу осіб необхідні переважно примусові та контрольні заходи з елементами перевиховання, тоді як для другого типу критично важливими є превентивна освіта та формування навичок критичного аналізу інформації. Такий диференційований підхід дозволить максимізувати ефективність запобіжних заходів та мінімізувати ризики вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436² КК України обома категоріями осіб.

Висновки. Проведене кримінологічне дослідження виявило два принципово різні механізми трансформації споживачів російської пропаганди в активних суб'єктів злочинної діяльності, передбаченої ст. 436² КК України: свідоме споживання та поширення антиукраїнського контенту через заборонені соціальні мережі особами з низьким рівнем медіаграмотності та несвідоме поширення замаскованих під патріотичну критику пропагандистських наративів, громадянами з високою соціальною активністю. Встановлена типологія правопорушників обумовлює необхідність диференційованого підходу до запобігання таким кримінальним правопорушенням – від технічного блокування доступу до заборонених ресурсів та ресоціалізації для першого типу до превентивної освіти та формування навичок верифікації інформації для другого. Ефективна протидія інформаційній

агресії РФ потребує комплексного поєднання примусових, технічних та освітніх заходів, спрямованих на підвищення медіаграмотності населення та створення стійкого інформаційного імунітету українського суспільства.

Література:

1. Батиргарєєва В. С. До проблеми «діджиталізації» інфоагресії. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків : Майдан, 2024. С. 42–47.
2. Батиргарєєва В. С. Чи однаковий закон для всіх: що показує практика запобігання глорифікації ворога? *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків : Майдан, 2024. С. 201–209.
3. Репіна Ю. С. Некритичне сприйняття інформації особою як загроза інформаційній безпеці держави в умовах воєнного стану в Україні. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків : Майдан, 2024. С. 179–184.
4. Польовий Т. Є., Юськів Х. В. Російська пропаганда як інструмент «гібридної агресії». Кейс Білорусі. *Політичне життя*. 2021. № 3. С. 86–95.
5. Braddock, K. Clearing the Smoke and Breaking the Mirrors: Using Attitudinal Inoculation to Challenge Online Disinformation by Extremists. *Radicalization and Counter-Radicalization*. Vol. 25. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1108/S1521-61362020000025009>
6. Zeitzoff, T. Using Social Media to Measure Conflict Dynamics: An Application to the 2008–2009 Gaza Conflict" Research – Thomas Zeitzoff. *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 55. Issue 6. DOI: <https://doi.org/10.1177/0022002711408014>
7. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>
8. Шмаленко Ю. І. Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 226–229.
9. Roland Martin False flag deceptive action. Britannica. Last Updated: Aug 21, 2025. URL: <https://www.britannica.com/topic/false-flag>
10. Бабенко А. М., Карчевський М. В. Безбезпека примітивізації протидії виправдовуванню ворога. *Інформаційна агресія в сучасному світі: правовий аналіз та протидія*: матер. міжн. наук.-практ. круглого столу (Харків, 21 червня 2024 р.). Харків : Майдан, 2024. С. 218–225.

Kopcha V. From consumption to reproduction: criminological mechanisms of transformation of russian propaganda recipients into active subjects of justification, recognition as lawful, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine and glorification of its participants (article 436² of the Criminal code of Ukraine)

Summary. The article is devoted to a comprehensive criminological study of the mechanisms of transformation of passive consumers of Russian propaganda into active subjects of criminal activity provided for in Article 436² of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of the research is determined by the large-scale information war accompanying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine since 2014 and especially after the full-scale invasion on February 24, 2022.

The article analyzes two fundamentally different mechanisms of spreading destructive informational influence of the Russian Federation on Ukrainian citizens. The first mechanism is implemented through information-psychological special operations in banned social networks, where individuals consciously seek and consume anti-Ukrainian content, using VPN services to bypass blockings. The second is a more complex mechanism of «false flag» operations, when propaganda narratives are disguised as patriotic criticism of real problems of Ukrainian society.

Based on criminological analysis of judicial practice, the author has developed two moral-psychological portraits of offenders. The first type is characterized by a low level of media literacy, intellectual passivity, informational isolation, and superficiality of ideological beliefs. The second type consists of patriotically minded citizens with high social activity

who, due to insufficient critical thinking, become unconscious victims of manipulation.

The necessity of a differentiated approach to crime prevention depending on the type of offender is substantiated. For the first type, measures of resocialization, formation of critical thinking, and technical blocking of access to prohibited resources are proposed. For the second type, preventive education, training in methods of information verification and recognition of manipulative techniques are key. It is emphasized that effective counteraction to information aggression requires a comprehensive combination of coercive, technical, and educational measures to create sustainable information immunity of Ukrainian society.

Key words: Russian propaganda, information aggression, criminal offense, media literacy, prevention of justification of armed aggression, information security.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла 20.10.2025
Статтю прийнято 03.11.2025
Стаття опублікована 10.12.2025